

HACI BEKTAŞ VELÎ'YE AİT ESERLERDEN HAREKETLE ALEVİLİK VE BEKTAŞİLİK KAVRAMLARININ ALGILANMA ESASLARI

Özlem BAYRAK CÖMERT*

Özet

Türk Tasavvuf hareketinin önde gelen isimlerinden biri olan Hacı Bektaş Velî'ye ait olduğu kabul edilen eserlerde, Alevilik ve Bektaşilik kavramları oldukça geniş yer tutmaktadır. Bu kavramların önemli bir kısmı daha önce değişik eserlerde ele alınıp değerlendirilmekle birlikte birçoğunun örneklendirme yoluna gitmediği görülmektedir. Tasavvuf anlayışının tarihsel gelişim içerisinde farklı şekillerde değerlendirilmesinden yola çıkarak Hacı Bektaş Velî'de tasavvuf anlayışını oluşturan temel değerlerin tespiti oldukça önem kazanmaktadır.

Hacı Bektaş Velî'ye ait olduğu kabul edilen eserler arasında iki önemli eseri, ele aldığımız kavramlar açısından oldukça zengindir. Hacı Bektaş Velî'nin "Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye" adlı eserinde Alevilik ve Bektaşilik ile ilgili kavramların belirlenip "Makâlât" adlı eserden de açıklamalarla desteklenmiştir. Ayrıca "Makâlât" adlı eserden bazı kavramlar da ilave edilmiştir. Hacı Bektaş Velî'ye ait olan diğer eserler, bu çalışmaya dâhil edilmemiştir. Bu eserlerde tespit edilen Alevilik ve Bektaşilik ile ilgili kavramların diğer sözlüklerdeki algılanma biçimleri de çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Alevilik ve Bektaşilik kavramlarının algılanma esasları kapsamında da ortaöğretim ders kitapları, öğretim programıyla birlikte değerlendirilmiştir. Çünkü gençlerin dinî-tasavvufî Türk edebiyatına ilişkin anlamlı bilgilerinin oluşabilmesi için ortaöğretim döneminde edindikleri sözcükleri geleceğe doğru ve anlamlı bir şekilde aktarabilmesi büyük önem taşımaktadır. Hacı Bektaş Velî'ye ait eserlerde yer alan kavramlar ve bu kavramların taşıdıkları anlamlar, ortaöğretim safhasında Dinî-tasavvufî Türk edebiyatı öğretimi hususunda çok önemli bir yere sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Hacı Bektaş Velî, Alevilik ve Bektaşilik, Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı Öğretimi

THE PRINCIPLES OF PERCEPTION OF ALEVISM AND BEKTASHISM ACCORDING TO THE STUDIES OF HACI BEKTAŞ VELI

Abstract

In the works that belong to Hacı Bektaş Veli who is one of the most leading names of Turkish Sufi Movement, the terms, Alevism and Bektassm, are relatively mentioned. With an important part of these terms is handled and evaluated in different works, it seems that most of them are not sampled. By considering the evaluation of historical development of

* Öğr. Gör., Gazi Üniversitesi, Ankara/Türkiye, obayrak @ gazi.edu.tr

Sufi perception in different ways, according to the thought of Hacı Bektaş Veli, the finding of basic values that compose the Sufi perception gains quiet importance.

Among the works which are admitted that they belong to Hacı Bektaş Veli, two important works are rich in the terms handled before. In Hacı Bektaş Veli's Makalat-I Gaybiyye ve Kelimat-I Ayniyye, the terms about Alevism and Bektassm are determined and supported by the explanations from "Makalat". Meanwhile, some terms from "Makalat" are also added. Other works of Hacı Bektaş Veli are not added to this work. The way of perception of the terms about Alevism and Bektassm, which are found in these works, in different dictionaries, composes the topic of the work.

In the scope of the principals of perception of the terms, Alevism and Bektassm, secondary education lesson books are evaluated with education programs. Because, It has a big importance that in order for the meaningful knowledge about religious and sufistic Turkish literature to form, young people transfer the words that they learned in the period of their Secondary education to the future in a right and meaningful way. The terms mentioned in the works of Hacı Bektaş Veli and the meanings of these terms are of great importance in Religious and sufistic Turkish Literature Teaching in stage of secondary education.

Keywords: Hacı Bektaş Veli, Alevism and Bektassm, Religious and Sufistic Turkish Literature Teaching

Giriş

Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı'nın önemli bir temsilcisi olan Hacı Bektaş Velî'nin eserlerinde yer alan Alevilik ve Bektaşilik kavramlarının tespiti oldukça önemlidir. Çünkü Hacı Bektaş Velî'ye ait eserlerde yer alan kavramlar ve bu kavramların taşıdıkları anlamlar, ortaöğretim safhasında dinî-tasavvufî Türk edebiyatı öğretimi hususunda çok önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple Ortaöğretim Türk Edebiyatı 10. sınıf ders kitabı (MEB, 2009)'nda ve öğretim programı (MEB, 2005)'nda yer alan Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı ile ilgili konuların değerlendirilmesi hususu önem kazanmaktadır. Ortaöğretim düzeyinde tasavvufî sözcüklerin zeminini oluşturan Alevilik ve Bektaşilik kavramlarının Hacı Bektaş Velî'nin eserleri vasıtasıyla öğretimi gerçekleştirilirse öğrencilerin sözcük bilgisi daha anlamlı olacak ve kalıcı bir hâle gelecektir.

Hacı Bektaş Velî'nin tasavvuf anlayışının ve bu anlayışa bağlı olarak kullanılan kavramların değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak öncelikle tasavvufun kavram olarak çeşitli eserlerde nasıl ele alındığına kısaca bakmak yararlı olacaktır.

Uludağ (2001), tasavvufun edep ve erdem yönüne dikkat çekerken Yılmaz, tasavvufun Kur'an'la olan bağlantısından yola çıkarak şu tarifleri yapmıştır. Tasavvuf, Allah rızasını kazanmak ve ebedî mutluluğa ulaşmak için nefsi arındırmak, demektir. Bunu yaparken hareket noktası, İslam'ın ana kaynakları olan Kur'an ve sünnettir. Tasavvuf, Allah'a tam olarak teslim olmak ve gönlü temizlemektir (Yılmaz, 2000: 28).

Cebecioğlu (1997) için tasavvuf, Kur'an-ı Kerim'i, Hz. Peygamber gibi yaşamaya çalışmaktır. Eraydın ise bahsi geçen bütün tarifleri bir araya getirerek ilahî emir ve yasaklara teslimiyet; Allah ve Hz. Peygamberin ahlakıyla süslenmek; Allah'tan başka bütün şeylerden kalben uzaklaşmak (Eraydın, 1997: 40) olarak tasavvufu tanımlamaktadır.

Hacı Bektaş Velî, tasavvufu daha çok uygulama ve sonuçlandırma ilkesi çerçevesinde değerlendirip bunu "Dört Kapı Kırk Makam" olarak isimlendirerek yol hâline getirmiştir. Hacı Bektaş Velî'nin şahsiyetini, tasavvufi bakış açısını doğru kavrayabilmek için yaşadığı devrin kültürel yapısını iyi bilmek gerekmektedir

Hacı Bektaş Velî, Anadolu'da Ahmed Yesevî'den itibaren varlığı söz konusu olan Türk tasavvuf geleneği ve yorumunu öğretmeyi hedeflemiştir. Ahmed Yesevî'nin Orta Asya'da temsil ettiği "Toplum Hocası" geleneği işlevini, Hacı Bektaş Velî, Anadolu'da sürdürmüştür. Hacı Bektaş Velî'nin etkisi, XIII. yüzyıldan günümüze kadar gelmiştir. Dünden bugüne mesajlar veren Hacı Bektaş Velî'nin görüşleri, bugün yaşayan insanların bakış açısının tespitinde de önemlidir. Bu açıdan Hacı Bektaş Velî'nin görüşlerini anlamak, idrak etmek, onun hakkında gerçekleştirilen çalışmalar ile mümkün olacaktır (Güzel, 1998: 3). Özellikle Hacı Bektaş Velî'nin eserlerinin okunması ve tasavvufi sözcük hazinesi vasıtasıyla kavranması önem taşımaktadır.

Alevilik ve Bektaşilik Kavramları

Bu çalışmada, Hacı Bektaş Velî'nin "Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye" adlı eserinde Alevilik ve Bektaşilik ile ilgili kavramlar, tarifleriyle belirlenip "Makâlât" adlı eserden de açıklamalarla desteklenmiştir. Ayrıca "Makâlât" adlı eserden bazı kavramlar da ilave edilmiştir. Hacı Bektaş Velî'nin "Makâlât", "Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye" adlı eserlerinde Alevilik ve Bektaşilik ile ilgili kavramlar, tarama yöntemiyle tespit edilmiştir. Hacı Bektaş Velî'ye ait olan "Fevâid", "Fâtiha Sûresi Tefsiri", "Besmele Tefsiri" adlı eserler, bu çalışma kapsamı içinde yer almamaktadır. Çünkü "Fevâid" adlı eser tamamıyla Hacı Bektaş Velî'ye ait sözlerden oluşmamaktadır. "Fâtiha Sûresi Tefsiri" adlı eserde de Fatiha suresi anlatılmaktadır. "Besmele Tefsiri" adlı eserde ise Besmele hakkında açıklamalar bulunmaktadır.

"Makâlât", "Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye" adlı eserlerden esas aldığımız temel kavramlar şunlardır: Arif, ayne'l-yakîn, can, derviş, evliya, fakirlik (fakr), fena, gönül, hakka'l-yakîn, ilim, ilme'l-yakîn, insan, kalp, kırk makam, şeriat makamı, tarikat makamı, marifet makamı, hakikat makamı, Kur'an, kutup, muhip, mücadele, mümin, mürit, nefis, nefis-i emmâre, nefis-i levvâme, nefis-i mühlime, nefis-i mütmainne, oruç, sır, şeyh, takva, talip, tevhit, tövbe, varlık, zakir, züht.

Hacı Bektaş Velî'nin "Makâlât", "Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye" adlı eserlerinden tespit ettiğimiz Alevilik ve Bektaşilik ile ilgili kavramların algılanma biçimlerini göstermek amacıyla üç farklı sözlükten de anlamları verilmiştir.

Bu çalışmada, ele alınan kavramlar önce sözlüklerdeki anlamlarıyla ardından Hacı Bektaş Velî'nin eserlerinde yer alan açıklamalarıyla verilmiştir.

Arif: Temel sözlüklerde "arif" kavramı, şu şekillerde anlatılmaktadır. Çok anlayışlı ve sevgili (kimse) (TDK, 2009: 118). Bilen, bilgili, irfan sahibi (Devellioğlu, 1999: 38). Bilen, vakıf, aşına, tanıyan, anlayışlı, kavrayışı mükemmel, irfan ve marifet sahibi. Tasavvufi anlamı ise şöyledir. "Allah Teala'nın kendi zatını, sıfatlarını, isimlerini ve fiillerini müşahede ettirdiği kimse" (Uludağ, 2001: 44).

Hacı Bektaş Velî ise "arif kavramını şöyle dile getirmiştir. Arif, kendini unutmuş, Allah'ta yok olmuştur. Allah'a bakar, kendini unutup, "Görelim Mevla neyler" der (Hacı Bektaş Velî'den akt: Aytaş, 2010: 399). Arif, sevgili olma (mahbubiyet) makamına erişebilmek için dünya, ahiret ve onlarda olanları terk eder. Ariflerin makamı temiz ve berrak bir suya benzer (Hacı Bektaş Velî'den akt: Aytaş, 2010: 431).

Ayne'l-yakîn: Temel sözlüklerde "ayne'l-yakîn" için yer alan ifadeler şunlardır. Gözüyle görmüş gibi, kat'î (Devellioğlu, 1999: 56). Gözle ve görerek hasıl olan yakın; kalbin müşahede yoluyla hakiki vahdeti görmesi (Uludağ, 2001: 58).

Hacı Bektaş Velî ise "ayne'l-yakîn" kavramı hakkında şöyle bilgiler vermiştir. Arifler kendilerini "ayne'l-yakîn" olarak bildiler (Hacı Bektaş Velî'den akt: Özkan ve Bankır, 2010: 623).

Can: Temel sözlüklerde "can" kavramı için şunlar belirtilmektedir. İnsan ve hayvanlarda yaşamayı sağlayan ve ölümle vücuttan ayrılan madde dışı varlık; yaşama, hayat; güç, dirilik; kişi, birey; insanın kendi varlığı, özü; gönül; Bektaşilik ve Mevlevilikte tarikat kardeşi; çok içten, sevimli, sevilen, şirin (TDK, 2009: 344). Can, ruh; gönül (Devellioğlu, 1999: 124). Can, ruh, nefes. Uludağ, bu sözcüğün tasavvufi anlamını verirken Seyyid Ca'fer Secâdi'nin Ferheng-i Lûgat u Istilâhât u Ta'birât-ı İrfânî adlı eserini kaynak olarak göstermektedir. "İnsan ruhu, ilahî (Rahmâni) nefes, Hakk'ın tecellileri" (Uludağ, 2001: 84).

Hacı Bektaş Velî ise "can" kavramının özelliklerini şu ifadelerle aktarmıştır. Can, iki çeşittir. 1. Can, 2. Canan. Can başka bir açıdan ise üç çeşittir. 1. Ruh-ı cismani: Teni diri kılan candır. 2. Yeme içme canı: Bu ruh yer, içer ve acıkmak, susamak nedir bilir. 3. Ruhani: Bu ruh, ten uyuyunca uyanır (Hacı Bektaş Velî'den akt: Özkan ve Bankır, 2010: 569). Can, bahçedir ve marifet de sudur. Susamış bahçeye su ne yaparsa, marifet de cana onu yapar (Hacı Bektaş Velî'den akt: Özkan ve Bankır, 2010: 585).

Derviş: “Derviş”in, temel sözlüklerdeki aktarımı şöyledir. Bir tarikata girmiş, onun yasa ve törelerine bağlı kimse, alperen; yoksulluğu, çilekeşliği benimsemiş kimse; alçak gönüllü ve her şeyi hoş gören kimse (TDK, 2009: 509). Allah için alçak gönüllülüğü ve fukaralığı kabul eden veya bir tarikata bağlı bulunan kimse (Devellioğlu, 1999: 177). Fakir, yoksul, dilenci, sūfi, mutasavvıf; mürit, müntesip (Uludağ, 2001: 103).

Hacı Bektaş Veli, dervişin Allah'ı üç şekilde andığını belirtmiştir. Birincisi dil, ikincisi kalp, üçüncüsü sır ile anmak. Derviş sözlerinde ve davranışlarında doğru olmalıdır ve vücudunu Tanrı ile bütünleştirmelidir. Derviş, Allah'ın adını anmayı dilinden düşürmemelidir ve gönlünde Allah'ın adını anmaktan başka bir şeye yer vermemelidir. Dervişin nefsinin arındırabilmesi için dünyayı anmayı kalbinden çıkarmalı ve daima Allah'ı gözlemlemelidir. Derviş, gönlünü tevhit suyu ile beslemelidir. Derviş kendi sıfatlarından arınmalıdır ve hayatında kendi kişiliğinde Allah'ın görüntülerini gözlemleyebilmek için benliğini kökünden yok etmelidir. Derviş, sabah akşam tüm organlarını Allah'ın adını anmakla öyle meşgul etmeli ki her tüyü dil kesilmeli; gönlünü Hakk'la kuşatmak ve ruhunu Hakk'ın varlıklar üzerindeki yansımaları görebilecek hâle getirmelidir (Hacı Bektaş Veli'den akt: Aytas, 2010: 341-355). Derviş, Allah'ın emrine razı olmalıdır. Kendisini Allah'ın rızasına, isteğine ve iradesine teslim etmelidir. Allah'tan gelen her şeyi gönülden kabul etmelidir (Hacı Bektaş Veli'den akt: Aytas, 2010: 363). Şehvet ve zevkleri terk etsin, Allah'ı anma (zikr) ve manevi bilgi (marifet) zevkini kazanabilsin (Hacı Bektaş Veli'den akt: Aytas, 2010: 381). Dervişlik, ezeli ve ebedi bir mutluluktur ve sonsuz bir sıhhattir (Hacı Bektaş Veli'den akt: Özkan ve Bankır, 2010: 625).

Evlîya: “Evlîya”nın tanımı, temel sözlüklerde şu ifadelerle gerçekleştirilmektedir. Eren, ermiş, veli (TDK, 2009: 668). Keramet sahibi olanlar, erenler; Allah'a daha yakın bulunanlar (Devellioğlu, 1999: 242). Veliler, dostlar. Tasavvufi anlamı şöyledir. “Ermişler, erenler, Hakk'ın dostları, Allah'ın özel ilgisine, sevgisine ve yardımına nail olanlar” (Uludağ, 2001: 129).

Hacı Bektaş Veli'nin anlatımında evliyanın makamı şöyledir: Yetmiş iki milleti kabul eder ve herkese dua ve himmetle yardım eder (Hacı Bektaş Veli'den akt: Aytas, 2010: 435-437). 1. Durum onun elinde değil, onun isteği ile gelip isteği ile gitmez. Zayıf bir makamdır. 2. Onun elindedir, istediğinde insanın emrine itaat eden bir rüzgâr gibi o hâl içinde olabilir. Orta makamdır. 3. İnsanın kendisi ile özdeşleşen hâldir. Bu makam mükemmeldir. Böyle bir kimse “kutup”tur (Hacı Bektaş Veli'den akt: Aytas, 2010: 447).

Fakirlik (Fakr): “Fakirlik ve Fakr” kavramlarının sözlükler vasıtasıyla ortaya çıkan tanımları şöyledir. Fakirlik, yoksulluk demektir. Fakr ise yoksulluk, fukaralık anlamındadır (TDK, 2009: 677). Fakir, alçak gönüllülük göstererek “ben” manasına

gelir (Devellioğlu, 1999: 249). Fakr; fakirlik, yoksulluk, muhtaçlık, züğürtlük (Devellioğlu, 1999: 250). Fakir; derviş, yoksul. Tasavvufi anlamı şöyledir: “Salikin Hak’ta fani olması ve kendini ona muhtaç bilmesi.” Fakr ise, yoksulluktur. Tasavvufi anlamı da, dervişlik, salikin hiçbir şeye malik ve sahip olmadığına şuurunda olması, her şeyin gerçek malik ve sahibinin Allah olduğunu idrak etmesidir (Uludağ, 2001: 131).

“Fakirlik (fakr)”, Hacı Bektaş Veli’nin anlatımında şu ifadelerle şekillenmiştir. Fakirlik, Allah’tan başkasını istemeyi bırakmak, Allah’tan başkasına doymuş olmaktır. Barış içinde barış; bağlılık içinde bağlılık; Allah’tan başkasından bir şey istememenin getirdiği mükemmel huzur; Allah’tan başkasına muhtaç olmamanın olgunluğu içinde ihtiyaçsızlık olgunluğudur (Hacı Bektaş Veli’den akt: Aytas, 2010: 391-393).

Fena: Yok olma, yokluk, geçip gitme; tasavvufta maddi varlıktan sıyrılıp hakka ulaşma (Devellioğlu, 1999: 256) anlamına gelen “fena” kavramının diğer sözlüklerdeki ifadeleri de şöyledir. Yokluk, hiçlik. Uludağ, bu sözcüğün tasavvufi anlamını verirken İbn Arabî’nin el-Futuhâtü’l-Mekkiyye adlı eserini kaynak olarak göstermektedir. “Kulun fiilini görmemesi hâlidir” (Uludağ, 2001: 134).

“Fena”, kendi sıfatlarından kurtulmaktır. Kişi, gönlünde Allah’tan başka bir şeyi görmemeli ve bilmemelidir. Fena, özünden çıkmaktır. Vücutta Allah’tan başka öznenin bulunmamasıdır (Hacı Bektaş Veli’den akt: Aytas, 2010: 359-363). Yok olma, yokluk. Talip, Allah’ın yardım ve desteğiyle fena makamına erişince zatına hiçbir şey saklı kalmaz. İnsanın maddi varlığından uzaklaşarak Allah’a ulaşması ve nefisinden ayrılarak kendini yok ettiği Allah ile var olmasıdır (Hacı Bektaş Veli’den akt: Aytas, 2010: 367). Fena, Allah’tan başkasından kopmaktır (Hacı Bektaş Veli’den akt: Aytas, 2010: 391).

Gönül: “Gönül”; sevgi, istek, düşünüş, anma ve hatırlama gibi kalpte var sayılan duygu kaynağı (TDK, 2009: 777) olarak tanımlanmaktadır. “Dil” ise şöyle anlamlar taşımaktadır. Gönül, yürek, kalb (Devellioğlu, 1999: 185). Gönül, kalp, nef-i natika. Uludağ, bu sözcüğün tasavvufi anlamını verirken Secâdi’nin Ferheng-i Lûgat u Istilâhât u Ta’birât-ı İrfânî adlı eserini kaynak olarak göstermektedir. “Sırlar hazinesi, Allah’ın nazar ettiği mahal, ilahî kemalin ve cemalin en güzel tecelli ettiği yer” (Uludağ, 2001: 107).

Hacı Bektaş Veli, dervişe “gönül” hakkında şu bilgileri vermiştir. Gönül, büyük bir şehirdir ve bu şehirde iki sultan yaşamaktadır; biri akıldır ve diğeri iblis. Akıl bir sultandır ve bu sultanın komutanları vardır. Bu komutanların birincisi ilim, ikincisi perhiz (sakınma), üçüncüsü edep, dördüncüsü nezaket, beşincisi iyi ahlaklıdır. Bu beşinci tamamlanınca yüce Allah ona marifet verdi. Marifet gelince canın

içine yerleşti. Can onunla hayat buldu ve akıl ile anlaştı. İkinci sultan şeytandır. O yasaklanmış işler yapar. Yardımcısı (naib) da nefistir. Şeytanın da komutanları vardır. Birincisi kibir, ikincisi haset, üçüncüsü cimrilik, dördüncüsü tamah, beşincisi öfkedir (Hacı Bektaş Velî'den akt: Aytas, 2010: 425-427). Gönül öyle bir şehirdir ki Hak Teala yeryüzünde ve gökyüzünde ne yaratmışsa o şehirde hepsi vardır. Bu şehrin iki sultanı vardır. Rahmani olan sultanın adı akıldır. Yardımcısı iman, zabiti de miskinliktir. Diğer sultan ise şeytanidir (Hacı Bektaş Velî'den akt: Özkan ve Bankır, 2010: 563).

Hakka'l-yakîn: Ahadiyyet makamında Hakk'ı müşahede (Devellioğlu, 1999: 314) şeklinde ifadelere bürünen "Hakka'l-yakîn" için Uludağ, şu açıklamaları dile getirmiştir. Bir şeyi tadararak ve yaşayarak öğrenmek; kesin ve apaçık bilgi. Bu sözcüğün tasavvufi anlamını verirken Kâşânî'nin Istilâhâtü's-Sûfiyye adlı eserini kaynak olarak göstermektedir. "Hakk'ın ayn-ı cem-i ahadiyet makamında kendi hakikatini temaşa etmesidir" (Uludağ, 2001: 153).

Muhipler (sevenler) muratlarına uygun olarak "hakka'l-yakin" içinde Tanrı'yı bilirler (Hacı Bektaş Velî'den akt: Özkan ve Bankır, 2010: 623).

İlim: "İlim", bilim; ayrıntı, özellik, nitelik (TDK, 2009: 956) kavramlarıyla açıklanmaktadır. Bilme, biliş, bir şeyin doğrusunu bilme (Devellioğlu, 1999: 428). Uludağ, ilim sözcüğü için "bilmek" ifadesini kullanmıştır. Tasavvufi anlamını da, Abdulkadir Geylânî'nin "el-Fethu'r-Rabbâni" adlı eserini kaynak göstererek "marifet, irfan, kendini bilmek, salikin kendini bilmesi; kendini bilen Rabb'ini bilir. İlim kitaplardan değil, kişilerin ağzından, sözden değil hâlden ve Hak'ta fani-baki olanlardan öğrenilir" ifadesiyle vermiştir (Uludağ, 2001: 182-183).

Hacı Bektaş Velî, bir kişinin hangi ilimlere vakıf olması gerektiğine dair şu ifadeleri belirtmiştir. Her kim bu üç ilmi hakkıyla bilir ise hiç şüphe yok ki o kişi çok uludur. 1. Açık manası kesin olan ayetler, 2. Yapılması kesin olan hükümler (farzlar), 3. Hz. Peygamberin terk etmediği sünnetler (Hacı Bektaş Velî'den akt: Özkan ve Bankır, 2010: 631).

İlme'l-yakîn: "İlme'l-yakîn", kesin bilgi (Devellioğlu, 1999: 428) ifadesiyle açıklanabileceği gibi zahiri ilimler, şer'i hükümler hakkındaki kesin bilgiler (Uludağ, 2001: 183) şeklinde de tanımlanmaktadır.

Bütün güzel ibadetler, korku ve ümit, "ilme'l-yakîn" zahitlerindedir (Hacı Bektaş Velî'den akt: Özkan ve Bankır, 2010: 625).

İnsan: "İnsan" için iki eli olan, iki ayak üzerinde dolaşan, sözle anlaşılan, akıl ve düşünme yeteneği olan en gelişmiş canlı; huy ve ahlak yönünden üstün nitelikli (kimse) (TDK, 2009: 972); adam, iyi, olgun, vicdanlı adam (Devellioğlu, 1999:

440); insan, zübde-i âlem, merdüme-i dide-i ekvan, âlem-i ekber, eşref-i mahlukattır (Uludağ, 2001: 186) tanımları yapılmaktadır.

Hacı Bektaş Velî'nin insan için yaptığı açıklamalar şunları anlatmaktadır. 1. Kerimler: Yemeyip yedirendir. 2. Cömertler: Hem yiyip hem verendir. 3. Cimriler: Kendisi yiyip başkalarına vermeyendir. 4. Kötüler: Yemeyen ve yedirmeyendir. 5. Reziller: Kendisi yemeyip başkasına vermediği gibi başkasının da iyilik etmesine engel olandır (Hacı Bektaş Velî'den akt: Aytaş, 2010: 399). İnsanların makamı üçtür. 1. Zahidin makamı, 2. Arifin makamı, 3. Muhipbin (sevenlerin) makamı (Hacı Bektaş Velî'den akt: Özkan ve Bankır, 2010: 623).

Kalp: “Kalp”, sevgi, gönül (TDK, 2011: 1049); gönül (Devellioğlu, 1999: 483); çevirme, döndürme, değiştirme; gönül, vicdan; ilahi hitabın mahalli ve muhatabı; marifet ve irfan denilen tasavvufi bilginin kaynağı, keşf ve ilham mahalli (Uludağ, 2001: 202) açıklamalarıyla sözlüklerde yer almaktadır.

Hacı Bektaş Velî, “kalp” için şöyle bir gruplandırma gerçekleştirmiştir. 1. Şerh-i sadr: Kabiliyet, 2. İşgaf: İlim, 3. Fuad: Allah'ın nuru, 4. Kalb: Kayıp ve görünme arasındaki yer, 5. Âlem-i gayb: İnsanlık hakikati, 6. Gayb'ül gayb: Hakikat-i Muhammediye, 7. Yakın: Topluluğun birliği (Hacı Bektaş Velî'den akt: Aytaş, 2010: 421-423).

Kırk makam: Uludağ, kırk makam kavramının açıklamasını Ahmed Rif'at'ın Mir'âtu'l-Makâsıd adlı eserini kaynak olarak göstererek şu şekilde yapmıştır. “Şeriat, tarikat, marifet, hakikat dört kapıdır. Bu dört kapıda onardan kırk makam vardır” (Uludağ, 2001: 213).

Kırk makamın onu şeriat içinde, onu tarikat içinde, onu marifet içinde ve onu da hakikat içindedir (Hacı Bektaş Velî'den akt: Özkan ve Bankır, 2010: 521) diyen Hacı Bektaş Velî şeriat kapısı, tarikat kapısı, marifet kapısı, hakikat kapısı hakkında da bilgiler vermiştir.

Şeriat kapısı: Sözlüklerde “şeriat” sözcüğünün tanımları incelenmiştir. Kur'an'daki ayetlere, Hz. Muhammed'in sözlerine dayanan İslam kanunu, İslam hukuku (TDK, 2009: 1861). Şeriat, doğru yol, Allah'ın emri; ayet, hadis ve icmâ-i ümmet esaslarına dayanan din kaideleri (Devellioğlu, 1999: 991). Şeriat, zahiri hükümler, fıkıh kaideleri, hukuki kurallar, insanın bedeni ve dünyasıyla ilgili dini hususlar (Uludağ, 2001: 328).

Şeriat makamı şöyle sıralanmaktadır. Birinci makam: iman; ikinci makam: ilim; üçüncü makam: namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek; dördüncü makam: helal kazanç; beşinci makam: nikâh yapmak; altıncı makam: hayız ve loğusa halinde iken cinsi münasebeti haram bilmek; yedinci makam: sünnet ve cemaat ehli olmak;

sekizinci makam: merhamet; dokuzuncu makam: temiz yemek ve temiz giyinmek; onuncu makam: iyiliği emretmek ve kötülükten alıkoymaktır (Hacı Bektaş Velî'den akt: Özkan ve Bankır, 2010: 521-535).

Tarikat kapısı: Tarikat, aynı dinin içinde birtakım yorum ve uygulama farklılıklarına dayanan bazı ilkelerde birbirinden ayrılan Tanrı'ya ulaşma ve onu tanıma yollarından her biri (TDK, 2009: 1908); Allah'a ulaşmak arzusuyla tutulan yol; tasavvufi meslek (Devellioğlu, 1999: 1034); Hakk'a ermek için tutulan, birtakım kuralları ve ayinleri bulunan yol; Mutasavvıflara göre tüm insanların hatta bütün yaratıkların alıp verdiği nefes sayısınca Allah'a yol gider (Uludağ, 2001: 338) ifadeleriyle sözlüklerde yer almaktadır.

Hacı Bektaş Velî, “tarikat makamı” için şu ifadeleri belirtmiştir. Birinci makam: pirden el almak ve tövbe etmek; ikinci makam: mürit olmak; üçüncü makam: saçlarını kestirmek ve tarikat elbisesi kuşanıp giymek; dördüncü makam: mücahede ederek pişmek ve olgunlaşmak; beşinci makam: hizmet etmek; altıncı makam: korku; yedinci makam: ümitli olmak; sekizinci makam: zenbil, makas, seccade, ibret ve hidayet; dokuzuncu makam: makam sahibi olmak ve cemiyet ehli olmak; onuncu makam: aşk, şevk, fakirlik ve kanaat (Hacı Bektaş Velî'den akt: Özkan ve Bankır, 2010: 537-549).

Marifet kapısı: Marifet; ustalık, hüner, uzmanlık (TDK, 2009: 1345). Herkesin yapamadığı ustalık; her şeyde görülmeyen hususiyet, ustalıkla yapılmış olan şey; bilme, biliş (Devellioğlu, 1999: 581). Bilgi, tecrübi ve ameli bilgi, tanımak, aşinalık; sûfilerin ruhani hâlleri yaşayarak, manevi ve ilahi hakikatleri tadararak (iç tecrübeyle vasıtasız olarak) elde ettikleri bilgi, irfan (Uludağ, 2001: 234).

Marifet makamında; birinci makam: edep; ikinci makam: korku; üçüncü makam: perhiz; dördüncü makam: sabır ve kanaat; beşinci makam: utanmak; altıncı makam: cömertlik; yedinci makam: miskinlik; sekizinci makam: ilim; dokuzuncu makam: marifet; onuncu makam: kendini bilmek (Hacı Bektaş Velî'den akt: Özkan ve Bankır, 2010: 549-551) yer almaktadır.

Hakikat kapısı: Hakikat; bir işin doğrusu, gerçek, asıl, esas (TDK, 2009: 831). Bir şeyin aslı ve esası, mahiyeti; gerçek, doğru; gerçekten, doğrusu (Devellioğlu, 1999: 313). Gerçek; var olduğu kesin ve açık olarak bilinene şey, bir şeyi o şey yapan husus, mahiyet; Hakk'ın salikten vasıflarını alarak yerine kendi vasıflarını koyması; şeriat, tarikat, hakikat, marifet dört kapıdır. Şeriat bir ağaç, hakikat onun meyvesidir (Uludağ, 2001: 153).

Hacı Bektaş Velî, “hakikat makamı”nı açıklamak için şu ifadeleri kullanmıştır. Birinci makam: toprak olmak; ikinci makam: yetmiş iki milleti ayıplamamak; üçüncü makam: elinden gelen iyiliği yapmak; dördüncü makam: dünyadaki tüm

yaratılmışların kendisinden emin olması; beşinci makam: mülkün sahibine yüzünü sürüp yüz suyunu (Hz. Muhammed) bulmak; altıncı makam: sohbetle hakikatin sırlarını söylemek; yedinci makam: seyr-i süluk; sekizinci makam: sır; dokuzuncu makam: münacat; onuncu makam: Tanrı'ya kavuşma/vuslat (Hacı Bektaş Velî'den akt: Özkan ve Bankır, 2010: 551-553).

Kur'an: Kur'an-ı Kerim (TDK, 2009: 1257); Hz. Muhammed'e inen kutsal kitap (Devellioğlu, 1999: 527); Hz. Peygamber'e gönderilen son semavi kitap (Uludağ, 2001: 218) olarak tanımlanmaktadır.

Kur'an, aşkıtan maşuka bir mektuptur. Allah'ın kelimidir. Hz. Peygambere amel etmek ve elçi olarak halka bildirmek için indirilmiş bir kitaptır. Kendini Kur'an'a layık hâle getirmeyen onunla aydınlanmayan onun rahmetini ve izzetini kazanmayan kör olmuş demektir. İnsanoğlu Kur'an'la amel etmezse Allah'ın şu buyruğundan kurtulamaz: “(Bilsin ki), Benim kitabımdan yüz çeviren kişinin dar bir geçimi olur ve kıyamet günü de onu kör olarak hasrederiz.” Hacı Bektaş Velî, buna Tâ-Hâ suresinin 124,125,126. ayetlerini örnek vermiştir. (Hacı Bektaş Velî'den akt: Aytas, 2010: 377-379).

Kutup: “Kutup”, bir konuda yüksek bilgisi ve yetkisi olan kimse (TDK, 2009: 1272). Bir tarikatın ulu'su (Devellioğlu, 1999: 529). En büyük veli (Uludağ, 2001: 221).

Kutup, evliyaların padişahıdır, (diğer) evliyaların devleti ve yaptıkları işler, her ne kadar büyük bir görkem taşısa da; kutbun azametinin yanında az ve değersiz kalır (Hacı Bektaş Velî'den akt: Aytas, 2010: 449).

Muhip: Muhip” kavramının sözlüklerdeki tanımları şöyledir. Seven, sevgi besleyen, dost (TDK, 2009: 1416; Devellioğlu, 1999: 672). Aşık, seven; Mevlevilikte ve Bektaşilikte tarikata giren kimse, yeni mürit (Uludağ, 2001: 252).

Muhiplerin ibadetleri sır, sohbet, gözlem, Allah'a yakarış (münacat) ve muhabbetir. Muhabbet, candan geçmek demektir. 1. Muhip, Pirin emriyle seyredip Allah'ın yarattığı on sekiz bin âlemi görüp dikkatle gözlemleyip görüş sahibi olur. 2. Muhip, Pirin yardımı (tevfik) ile seyrederek ve gönülün Allah'ın şehri ve fazilet odağı olduğunu öğrenir. 3. Muhip, Pirin desteği (inayet) ile yüce Allah'ın işi ve zatıyla ilgili isimlerini ve sıfatlarını manevi göz ile görür, o zaman sevgili olma derecesine ulaşır (Hacı Bektaş Velî'den akt: Aytas, 2010: 431-433). Muhip (seven/dost) bunlar hakikat ehli kişilerdir. Asılları topraktır ve toprak da teslimiyet ve rıza demektir. Muhip de daima teslim ve rıza hâlinindedir (Hacı Bektaş Velî'den akt: Özkan ve Bankır, 2010: 513). Muhiplerin üç yerde kârı vardır: 1. Çalap'ı keşfetmeye doğru seyr (yürüyüş/sefer) 2. Çalap'a münacat (yalvarış, yakarış) 3. Çalap'ın aşkıyla müşahede (hakikatleri görerek idrak etmek, seyrederek keşiflerde bulunmak) (Hacı Bektaş

Veli'den akt: Özkan ve Bankır, 2010: 517). Muhipler (sevenler) muratlarına uygun olarak "hakka'l-yakîn" içinde Tanrı'yı bilirler (Hacı Bektaş Veli'den akt: Özkan ve Bankır, 2010: 623).

Mücadele: Çalışma, gayret; Allah yolunda savaşma (TDK, 2009: 1428). Uğraşma, savaşma; nefsi yenmeye olan çalışma (Devellioğlu, 1999: 702). Savaşmak, mücadeleye etmek. Ayrıca Uludağ, mücadele sözcüğünün tasavvufi anlamını İbn Arabî'nin el-Futuhâtü'l-Mekkiyye, Seyyid Şerif Cürçânî'nin Ta'rifât adlı eserini kaynak göstererek şu şekilde açıklamaktadır. "Şeriatça istenen nefse zor gelen şeyleri nefsi emareye yükleyerek onunla savaşmak" (Uludağ, 2001: 256).

Hacı Bektaş Veli derviş, gece gündüz nefsiyle ve şeytanla savaşmalıdır; nefsinin, hiçbir isteğine kavuşturmamalı, muradına erdirmemeli ki şeytan ona nüfuz edecek yol bulmamalı ve o reddedilmiş olmalıdır (Hacı Bektaş Veli'den akt: Aytaş, 2010: 389) diyerek "mücadele" kavramını ifadelendirmiştir.

Mümin: İnanan, inançlı, imanlı, mutekit; Müslüman (TDK, 2009: 1434). İman etmiş, İslam dinine inanmış, İslam, Müslüman (Devellioğlu, 1999: 723).

Müminin beş alameti olduğunu söyleyen Hacı Bektaş Veli, şu tespitlerde bulunmuştur. 1. Daimî hastalık, 2. Daimî hüznün, 3. Mazlum olma, 4. Eli açıklık, 5. Fakirlikte ölçülü olma (Hacı Bektaş Veli'den akt: Aytaş, 2010: 369). Müminin üç uğraşı vardır: 1. İbadet: Cennet sarayları, huri ve gılmanlar ve cennet nimetlerinden faydalanmak için yapılır. 2. Kulluk etmek (ubudiyet): Allah'a yakınlaşmak ve uhrevi dereceleri elde etmek için yapılır. 3. İçtenlikle tapmak (ubudet): Allah'ın zatı ve sevgisi için yapılır. Mümin kendini Hakk'ın baktığı yer (menzûr) olarak bilmelidir. Yüce Allah bu konuda "Allah'ın her şeyi görmekte olduğunu bilmez mi?" buyuruyor. Burada Hacı Bektaş Veli, Alak suresinin 14. ayetini belirtmiştir. (Hacı Bektaş Veli'den akt: Aytaş, 2010: 373-375). Hacı Bektaş Veli, Hz. Peygamberin sözlerini dile getirmiştir. "Mümin cennetin melikidir." "Mümin Rahman ile yakınlık kurandır.", "Mümin Rahman'ın seçkin kişisidir." (Hacı Bektaş Veli'den akt: Aytaş, 2010: 395).

Mürit: "Mürit", bir tarikat şeyhine bağlanarak ondan tasavvufun yollarını öğrenen, onun doğrultusunda ilerleyen kimse (TDK, 2009: 1437). İrade eden, emreden, buyuran, bir şeyhe bağlı olan kimse (Devellioğlu, 1999: 734). İrade ve talep eden, ehl-i irade, isteyen, arzu eden. Ayrıca Uludağ tarafından "mürit" sözcüğünün tasavvufi anlamı da verilmektedir. "İradesi olmayan, iradesinden soyutlanan, iradesini kullanmayan" (Uludağ, 2001: 260).

Hacı Bektaş Veli'nin anlatımında "mürit", 1. Mürüd-i mutlak: Her ne durumda olursa olsun şeyhine, niçin, sorusunu sormaz ve delil istemez. 2. Mürüd-i mecaz: Zahirde mürşit ne derse onları yapar, bâtında ise kendi nefsinin istediklerini yapar. 3. Mürüd-i mürted: Mürşidinin değişik bir hâlini görünce derhâl ondan yüz çevirir (Hacı Bektaş Veli'den akt: Özkan ve Bankır, 2010: 543-545) ifadeleriyle yer almıştır.

Nefis: “Nefis”, öz varlık, kişilik; insanın yeme içme vb. gereksinimlerinin bütünü (TDK, 2009: 1465). Ruh, can, hayat (Devellioğlu, 1999: 818). Can, benlik, ruh; aşağı duygular. Uludağ, nefis sözcüğünün tasavvufi anlamını da Abdülkerim b. Havazin Kuşeyri’nin er-Risâle adlı eserini kaynak göstererek vermektedir. “Kulun kötü huyları ve çirkin vasıfları, kötü his ve huyların mahalli olan latife, cism-i latif” (Uludağ, 2001: 271).

Allah “Büyük düşman olan nefisini terk et de ondan sonra beri gel” buyurmuştur (Hacı Bektaş Veli’den akt: Aytaş, 2010: 375).

Nefs-i emmâre: İnsanı kötülüğe sürükleyen nefis (öfke, şehvet, vb.) (Devellioğlu, 1999: 818). Üzeri yoğun ve kalın perdelerle örtülü nefis (Uludağ, 2001: 271).

Kötü ve günah olan işlerin yapılmasını emreden nefis. Allah ve resulünün hoşlanmadığı davranışlara veya geçici dünya lezzetlerine teşvik eden hayvani nefis. Nefis, ateşe aittir. Nefs-i emmâre’den hasil olan on makam şunlardır: 1. Cehalet, 2. Öfke, 3. Cimrilik, 4. Düşmanlık, 5. Küsmek, 6. Kin beslemek, 7. Kibir, 8. Haset, 9. Küfür, 10. Nifak (Hacı Bektaş Veli’den akt: Aytaş, 2010: 409).

Nefs-i levvâme: Kötülükten sonra içe huzursuzluk, rahatsızlık veren nefis (Devellioğlu, 1999: 818). Az da olsa eğitilmiş nefis (Korkmaz, 1994: 268). Üzeri hafif ve ince perdelerle kaplı nefis (Uludağ, 2001: 271).

Nefs-i levvâme, rüzgâra aittir. Nefs-i levvâme’den hasil olan on makam şunlardır: 1. Zühd, 2. Takva, 3. Tevazu, 4. Kulluk, 5. Zekât, 6. Oruç, 7. Hac, 8. Umre, 9. Humus, 10. Cihat (Hacı Bektaş Veli’den akt: Aytaş, 2010: 409-411).

Nefs-i mülhime: İlham verici nefis (fakir, masum, perişan birine yardımda bulunmak) (Devellioğlu, 1999: 818). Üzeri nur-zulmet karışımı perdelerle kaplı nefis (Uludağ, 2001: 271).

Neyin iyi ve sevap, neyin kötü ve günah olduğunu ilhamla bilen ve ona göre hareket eden nefis. 1. Akıl, 2. Bilgi, 3. Vahiy, 4. İlham, 5. Hayır, 6. Mal, 7. Fazilet, 8. Cömertlik, 9. İyilik, 10. İhsan (Hacı Bektaş Veli’den akt: Aytaş, 2010: 411).

Nefs-i mütmainne: İyilikle kötülüğü ayırt eden, temizlenerek kişiyi Allah’a yaklaştıran kuvvet (Devellioğlu, 1999: 818). Bir öncekine göre nurlu perdelerin ağırlıkta olduğu nefis (Uludağ, 2001: 271).

Huzur ve sükûna ermiş, faziletlerle donanmış, ilahî işlerin tecellilerine ulaşmış olan nefis. 1. Fakirlik, 2. Sabretmek, 3. Adil olmak, 4. İnsaflı olmak, 5. İlim, 6. Rıza, 7. Tahkik, 8. Kesin olarak bilmek, 9. Ahit, 10. Vefa (Hacı Bektaş Veli’den akt: Aytaş, 2010: 411-413).

Oruç: “Oruç”, Tanrı’ya ibadet amacıyla yeme, içme vb. şeylerden belli bir süre veya biçimlerde kendini alıkoyma (TDK, 2009: 1516).

Hacı Bektaş Veli, “oruç” kavramı için şu dereceleri dile getirmiştir. Birincisi halk (avam) derecesi, ikincisi seçkinler (havas) derecesi ve üçüncüsü ise seçkinlerin seçkini derecedir. Birinci derece orucu, karnı ve cinsel organları orucu bozan şeylerden korumaktır. İkinci derece orucu, gözü namahreme bakmaktan, kulağı uygun olmayan sözleri duymaktan ve dili haksız konuşmaktan korumaktır. Üçüncü derece orucu ise peygamberlere ve evliyalara mahsustur ki bunlar, gönlü haktan gayri her şeyden korurlar (Hacı Bektaş Veli’den akt: Aytaş, 2010: 419).

Sır: “Sır”, aklın erişemediği, açıklanamayan veya çözülemeyen şey, giz, gizem (TDK, 2009: 1756). Gizli tutulan, kimse söylenmeyen şey; Allah’ın akıl ermeyen hikmeti (Devellioğlu, 1999: 950). Gizem, esrar. Tasavvufi anlamı ise gönül ehlinin ve keşf sahiplerinden başkasının idrak edemediği hususlar, tasavvufi duygular ve bilgilerdir (Uludağ, 2001: 313).

Hacı Bektaş Veli için “sır”, birlik (vahdet) âleminde haber bulmak demektir. Eğer bir kimse kendini bulmak istiyorsa, Allah’a yaslanmalı ve tam anlamıyla Allah’a tevekkül etmelidir. O zaman hem kendini hem de Allah’ı bulur (Hacı Bektaş Veli’den akt: Aytaş, 2010: 429).

Şeyh: “Şeyh”, tarikat kurucusu, bir tarikatta en yüksek dereceye ulaşmış olan kimse, tarikat büyüğü veya tarikat kollarından birinin başında bulunan kimse (TDK, 2009: 1862). Yaşlı adam, ihtiyar; bir tekke veya zaviyede reislik eden ve müritleri bulunan kimse (Devellioğlu, 1999: 995). Yaşlı, ihtiyar, pir, bey, önder, kabile başkanı. Uludağ, bu sözcüğün tasavvufi anlamı için Kâşânî’nin Istilâhâtü’s-Sûfiyye adlı eseri kaynak olarak göstermektedir. “Taliplere rehberlik etmek ve onları irşat etmek ehliyetine ve liyakatına sahip olan insan-ı kamil; rehber; delil; mürşit” (Uludağ, 2001: 330).

Mürit, şeyh olduktan sonra artık onun şeyhlikle büyüklenmesi, Allah’ın evliyalarının ve gerçeği görenlerin yanında hatadır (Hacı Bektaş Veli’den akt: Aytaş, 2010: 437). Şeyhin kerametleri vardır ki, müritleri ondan yararlanır. O’nun görüşünün etkisiyle onların gözleri açılır, yürekleri saflaşır ve aydınlanırlar (Hacı Bektaş Veli’den akt: Aytaş, 2010: 445). O, “Allah’ın ahlakı ile ahlak edinin” hükmü gereğince ahlak edinmiştir (Hacı Bektaş Veli’den akt: Aytaş, 2010: 449).

Takva: “Takva”, Allah’tan korkma; dinin yasak ettiği şeylerden sakınıp buyurduklarını yerine getirme, züht (TDK, 2009: 1894). Allah’tan korkma, Allah korkusuyla dinin yasak ettiği şeylerden kaçınma (Devellioğlu, 1999: 1028). Korkma, endişelenme, kaygılanma; dikkatli davranma, sakınma, korunma. Uludağ tarafından “takva” sözcüğünün tasavvufi anlamına Sülemî’nin Tabakatu’s-Sûfiyye adlı eseri

kaynak olarak gösterilmektedir. “İnsanın kendisini Allah’tan uzaklaştıran şeylerden uzak durması” (Uludağ, 2001: 337).

Takva, Allah’tan başka her şeyi terk etmektir. Çünkü her şey Allah’ındır (Hacı Bektaş Veli’den akt: Aytaş, 2010: 357).

Talip: “Talip”, isteyen, istekli (TDK, 2009: 1895). İsteyen, istekli; öğrenci (Devellioğlu, 1999: 1029). İstek, heves; aday olmak. Tasavvufi anlamı, matlûbu bulmak ve murada nail olmak için O’nu araştırmaktır (Uludağ, 2001: 337).

Hacı Bektaş Veli, talibin makamları için şu ifadeleri belirtmiştir. Talibin birinci makamı, dünya ve dünyada bulunanlara; ikinci makamı, dünya ve ahirete; üçüncü makamı ise kendi zatına ihtiyaç duymamaktır (Hacı Bektaş Veli’den akt: Aytaş, 2010: 355-356). Talibin üç çeşit yemesi içmesi vardır: 1. Şeriat: Şeriatte yemek; yiyen kişi, rızık vereni çok anar. 2. Tarikat: Tarikatte yiyen kişi; yemede ve içmede israfta bulunmaz. 3. Hakikat’te yemek ise; hiçbir şey Allah olmadan var olamayacağı için Allah’ı kendi zatında gözlemlemelidir (Hacı Bektaş Veli’den akt: Aytaş, 2010: 365-367).

Tevhit: “Tevhit”, Allah’ın birliğine inanma, bir sayma, bir olarak bakma (TDK, 2009: 1970). Bir kılma, bir etme, birleştirme, birleştirilme; bir sayma, bir olarak bakma, birliğine inanma; Allah’ın birliğine inanma (Devellioğlu, 1999: 1102). Birlik. Tasavvufi anlamı, Uludağ tarafından Cürcânî’nin Ta’rifât adlı eseri kaynak gösterilerek verilmektedir. “Allah’ın zatını, aklen tasavvur edilen ve zihnen tahayyül edilen her şeyden tecrit etmek” (Uludağ, 2001: 253).

Tevhit kelimesi, hurma ağacına ve marifet de onun köküne benzer. Tevhit kelimesini dilde tutan gönüldeki marifettir (Hacı Bektaş Veli’den akt: Özkan ve Bankır, 2010: 727).

Tövbe: Türkçe Sözlük’te “tövbe” kavramı, şu şekilde anlatılmaktadır. İşlediği bir günah veya suçtan pişman olarak bir daha yapmamaya karar verme (TDK, 2009: 2001).

Tövbe Allah’a, Allah’ın emrine dönüşür. Bu günahahtan çıkış, arınmak demektir. Allah tövbe konusunda “Ey insanlar! Yürekten tövbe ederek Allah’a dönün” demiştir. Derviş, büyük ve küçük günahlardan arınmalı, yedi organına günah işletmemeli ve yedi organını bir çoban gibi korumalıdır. Derviş, Allah’ın lütfu ile bu makamı elde ederse günahlardan kurtulur ve söylediği her söz ve yaptığı her iş güzel olur. Tövbe üç çeşittir: 1. Tövbe: Hacı Bektaş Veli’nin dervişe tavsiyesi şu şekildedir. Talip vücudunu dünya zevklerinden arındırmalı, dilini dosttan başkası hakkında konuşmaktan sakındırmalı ve gönlünü Allah’tan başkasının sevgisinden korumalıdır. Sırrını, nefsinin rızasından ve heveslerinden temizleyip arındırmalıdır.

2. İnetet: “Kendini beğenmiş olan kimse kendini beğenmişlikten kurtulursa, fena makamına ererek Allah’ı görür. Yüce Allah’ın yardımıyla onu kalp gözüyle görebilir. Kendi özünde Hakk’ı gözlemler.” 3. Rü’yet: Derviş önüne hangi makam çıkarsa çıksın, orada kalmamalı ve onunla yetinmemelidir. Böyle olursa, Allah ona yardım edecek, o ilahî zat’a erişecektir (Hacı Bektaş Velî’den akt: Aytaş, 2010: 383-389).

Varlık: “Varlık”, var olma durumu, mevcudiyet; ömür, hayat (TDK, 2009: 2079). Vücut. Tasavvufi anlamı, kibir, enâniyet; kişinin ferdi, şahsi ve maddi varlığıdır (Uludağ, 2001: 367).

Hacı Bektaş Velî’nin açıklamalarında “varlık” kavramının çeşitleri vardır: 1. Vacibü’l-vücûd: Allah, 2. Câizü’l-vücûd: Gözle görülen bütün varlıklar (menzûrât), 3. Mümteni’ül vücûd: Allah’ın ortağının bulunmayışı (Hacı Bektaş Velî’den akt: Aytaş, 2010: 359-361).

Zakir: “Zakir”, zikreden, zikredici, anan; tekkelerde zikir esnâsında dervişleri teşvik için ilâhiler okuyan kimse (Devellioğlu, 1999: 1166). Zikreden. Tasavvufi anlamı zikir meclisinde zikir ayinini idare eden, musiki usûlüne göre ilâhiler okuyup zikredenleri coşturan kimse (Uludağ, 2001: 382).

Zakir, Allah’ı anan, Allah’tan başkasını anmayandır (Hacı Bektaş Velî’den akt: Aytaş, 2010: 381).

Züht: “Züht”, takva (TDK, 2009: 2243). Her türlü zevke karşı koyarak kendini ibadete verme (Devellioğlu, 1999: 1193). Soğuk ve ilgisiz davranmak, rağbet etmemek, yüz çevirmemek. Tasavvufi anlamı, ahirete yönelmek için dünyadan el etek çekmek (Uludağ, 2001: 389).

“Züht”, Hacı Bektaş Velî’nin ifadelerinde şöyle anlam kazanmıştır. Dünyayı terk etmektir. Dünyayı terk etmek bütün ibadetlerin başıdır (Hacı Bektaş Velî’den akt: Aytaş, 2010: 357).

Hacı Bektaş Velî’nin eserlerinde Alevilik ve Bektaşilik kavramlarıyla ilgili olarak yaptığı açıklamalar, sözcüklerin derin anlamlarıyla edinimi hususuna katkı sağlamaktadır. Alevilik ve Bektaşilik kavramlarına karşılık olarak verilen ifadeler, genel amaca yönelik olarak hazırlanmış sözlükler bünyesinde değerlendirildiğinde de sözcüklerin tanımlarıyla açıklandığı tespit edilmiştir. Temel sözlüklerde yer alan ifadeler, anlaşılabilirlik boyutu açısından değerlendirildiğinde ifadelerde zorlukların mevcut olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Alevilik ve Bektaşilik Kavramlarının Algılanma Esasları

Hacı Bektaş Velî’nin “Makalât”, “Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye” adlı eserlerinde tespit edilen Alevilik ve Bektaşilik kavramları, farklı biçimlerde hayatımıza girmektedir. Cem törenlerinde ve muhabbetlerde şüphesiz bu eserler

okunmakta ve bu eserlerde yer alan kavramlar kullanılmaktadır. Bu kavramların en yaygın kullanımı ise eğitim sürecinde gerçekleşmektedir.

Temel olarak Hacı Bektaş Velî'nin eserlerinden alınan ve bu çalışmada açıklanan kavramların günümüzde algılanma ve aktarılma hususu için de edebiyat eğitimine bakılması gerekmektedir. Çünkü ülkemizde ortaöğretimde Alevilik ve Bektaşılık kavramları, dinî-tasavvufî Türk edebiyatı öğretimi bağlamında değerlendirilmektedir. Dinî-tasavvufî Türk edebiyatının önemli bir temsilcisi olan Hacı Bektaş Velî'nin tasavvufî görüşünü anlayabilmek için eğitimin bütün aşamalarında tasavvufun temel taşı olan eserlerinin bilinmesi, idrak edilmesi ve öğretiminin gerçekleştirilmesi hususu oldukça önemlidir. Edebiyat eğitimi kapsamında dinî-tasavvufî Türk edebiyatı bilgisi, ortaöğretim bünyesinde öğretim programları ve ders kitapları aracılığıyla sağlanmaktadır.

Ortaöğretim Türk Edebiyatı 10. sınıf ders kitabı (MEB, 2009)'nda ve öğretim programı (MEB, 2005)'nda Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı ile ilgili konular, üç ayrı bölümde yer almaktadır. İslam uygarlığı çevresinde gelişen Türk Edebiyatı bünyesinde Oğuz Türkçesinin Anadolu'daki ilk ürünleri (XIII.-XIV. yüzyıl)'nda yer alan coşku ve heyecanı dile getiren metinler (şiir) kısmında ilahi, nefes, gazel işlenmektedir. Bu konuların ortaöğretim Türk Edebiyatı dersi öğretim programı (MEB, 2005)'ndaki kazanımlarına bakıldığında "İslâmiyetin kabulüyle Türk toplumunda görülen kültür farklılığını açıklar; İslâm kültürünün etkisiyle oluşan tasavvufun şiire yansımalarını sezer; yazarın fikrî ve edebî yönü hakkında çıkarımlarda bulunur; eserle yazar arasındaki ilişkiyi belirler" şeklindeki ifadeler tespit edilmiştir. Burada tasavvufî temel kavramların sadece sözlüklerdeki tanımlarıyla algılanmaması gerektiğine dair kazanımların da yer alması önem arz etmektedir.

Ortaöğretim Türk Edebiyatı 10. sınıf ders kitabı (MEB, 2009)'nda coşku ve heyecanı dile getiren metinler kısmı, seçilen şiirler açısından değerlendirildiğinde Yunus Emre, Kaygusuz Abdal, Hoca Dehhânî'ye ait örnekler tespit edilmiştir. Bu örneklerle eserlerinde dinî-tasavvufî Türk edebiyatı konularını ihtiva eden ve yaşam felsefelerinde tasavvufu benimsemiş olan diğer şahsiyetlerden de metinler eklenmelidir. Özellikle dinî-tasavvufî Türk edebiyatının öğretimi hususunda ders kitabına seçilen metinlerin farklı şahsiyetlere ait ve sayısının fazla olması büyük önem taşımaktadır. Çünkü bu konu, metinler vasıtasıyla sözcük öğretimi yöntemi kullanılarak öğretilirse öğrencilerin zihinlerinde derin anlamlara kavuşur.

Kavramların algılanmalarıyla ilgili olarak ders kitaplarında yer alan sorular önem taşımaktadır. Bazı tasavvufî temel kavramlar, sorularla açıklanmakta ve algılanmaktadır. Tasavvuf düşünce sisteminde yazılan eserlerde kavramların anlaşılması ölçülmeye çalışıldığında kavramlarla ilgili açıklama ve karşılık verme önem arz etmektedir. Öğrencilerin sorular yoluyla "vahdet-i vücûd, insan-ı kâmil,

fenâfillah, mâsiva, tekke, dergâh, ilahî aşk, mürit, derviş, şah, abdal, aba, hırka, post, âşık, evliya, pîr, Hak, Kerim, dara durmak, Allah, züht, takva” kavramlarını algılaması beklenmektedir. Örneğin; Yunus Emre'nin İlahî'sinde yer alan “aşk, âşık, tecellî, sûfi” kavramlarının yansıttığı düşüncenin (MEB, 2009: 74) tespiti için hazırlanmış olan bir soruda, bu kavramların metin vasıtasıyla öğrenci tarafından algılanması hedeflenmektedir. Kaygusuz Abdal'ın Nefes'inde yer alan “şah, abdal, aba, hırka, post, âşık, evliya, pîr” kavramlarının temsil ettiği düşünce sistemini anlatmaya ve “şah, abdal, aba, hırka, post, âşık, Hak, Kerim, evliyâ, pîr” gibi kavramların Göktürk Yazıtları'nda ve Uygur metinlerinde yer almamasının sebebine (MEB, 2009: 76) dair sorular da ders kitabında mevcuttur. Bu sorular, dinî-tasavvufî Türk edebiyatı öğretimi açısından değerlendirildiğinde, tasavvufla ilgili sözcük hazinesinin önemini belirtmektedir. Bu sözcüklerin kavratılması neticesinde, dinî-tasavvufî Türk edebiyatına dair bilgiler daha anlaşılır bir hâle bürünecektir. “Dara durmak” kavramının Alevilik ve Bektaşılık için önemli bir işlevi vardır. Kaygusuz Abdal'ın “Nefes”inde “dara durmak” kavramının anlamına (MEB, 2009: 76) ilişkin hazırlanmış olan bir soru da, bu kavramın eser yoluyla öğretiminin gerçekleşmesine örnek teşkil etmektedir. Alevilik ve Bektaşılık kavramlarının öğretimi, eserler yoluyla gerçekleştirilirse kavramların anlamlarının anlaşılır hâle gelmesini sağlayacaktır. Örneğin; kavram-tanım eşleştirmeleri için hazırlanmış olan bir soruda yer alan kavramların tanımları, sözlüklerdeki tarifleriyle verilmiştir. Kavram-tanım öğretimi için Hacı Bektaş Veli'nin eserlerinden yararlanılırsa kavram-tanım bilgisi daha anlamlı olacak ve kalıcı bir hâle gelecektir. Kavram-tanım eşleştirmesine dair soru şu şekildedir (MEB, 2009: 82).

Vahdet-i vücûd: Varlık tektir. Bu tek varlık, mutlak varlık olan Allah'tır.

İnsan-ı kâmil: Nefis mertebelerini tamamlayıp kemale ulaşmış kişi.

Fenâfillah: Nefsin arzularından geçip varlığını Allah için görmektir. Kul bu makamlarda kendinden ve sıfatlarından fâni olarak Hakk'ın sıfatlarıyla beka bulur.

Mâsiva: Allah dışındaki her şey yani kesret (çokluk) âlemi.

Alevilik ve Bektaşılık kavramlarının nasıl algılanması gerektiği hususu araştırılırken bu kavramlara temel sözlüklerden karşılık bulunması yerine Hacı Bektaş Veli'nin eserlerinden açıklamalara ulaşılması anlaşılabilirliği kolaylaştıracaktır. Sorularda öğrenci tarafından algılanması istenen kavramların tanım cümleleri şeklinde açıklanması, anlaşılabilirlik boyutunu zorlaştırmaktadır. Örneğin; noktalı yerlere uygun sözcüklerin yazımına ve kavramların tasavvufî düşünceye göre tanımına (MEB, 2009: 83) ilişkin hazırlanmış olan sorularda parantez içindeki kavramlar, öğrenciye verilmemiş ve öğretilen konulardan hareketle öğrenci tarafından bu kavramların algılanması istenmiştir.

Tasavvufun asıl amacı insanı olgunlaştırmak ve onuyapmaktır. (insan-ı kâmil)

Tasavvuf okullarınaveyadenir. (tekke, dergah)

Tasavvufta önemli olan Allah aşkıdır. Buna da denir. (ilahî aşk)

Tekke öğrencisineya da denir. (mürit, derviş)

Meyhane: (tekke, dergah)

Maşuk: (Allah)

Saki: (mürşit)

Çile: (züht, takva)

Ortaöğretim Türk Edebiyatı 10. sınıf ders kitabı (MEB, 2009)'nda Hacı Bektaş Veli'nin "Makâlât" adlı eseri, İslam Uygarlığı Çevresinde Gelişen Türk Edebiyatı bölümünde Oğuz Türkçesinin Anadolu'daki İlk Ürünleri (XIII.-XIV. yüzyıl)'nde yer alan Öğretici Metinler kısmında işlenmiştir. Bu metinde öğrencilerin "iman, utanma-hayâ, akıl, ilim, şüphe, açgözlülük, öfke, haset" kavramlarını algılaması beklenmektedir. Bu sebeple metinle ilgili olarak Ortaöğretim Türk Edebiyatı Dersi Öğretim Programı (MEB, 2005)'ndeki kazanımlara bakıldığında "metnin hangi geleneğe bağlı kalınarak yazıldığını belirler; metnin yazılış amacını belirler" şeklindeki ifadeler tespit edilmiştir. Ancak bu kazanımlara kavram algılanmasının önemine ilişkin açıklamaların da ilave edilmesi gerekmektedir.

Türk Edebiyatı ders kitabı (MEB, 2009)'nda Hacı Bektaş Veli'nin "Makâlât" adlı eserinden alınan bölüm daha uzun olmalıdır. Bu metin esas alınarak tasavvufun zemini olan Alevilik ve Bektaşilik kavramları üzerinde daha çok soru hazırlanmalıdır. Ders kitabında Hacı Bektaş Veli'nin "Makâlât" adlı eserinden alınan bölüm içinden ana düşünceye yardımcı olan olumlu, olumsuz kavram ve yargıların bulunması, bunlardan hareketle de metnin ana düşüncesini (MEB, 2009: 115) tespit edebilmek çerçevesinde yer alan bir soruda parantez içindeki kavramlar, öğrenciye verilmemiş ve sunulan örnek metinden hareketle kavramların öğrenci tarafından algılanması istenmiştir. Bu soru, kavramların algılanmasının Hacı Bektaş Veli'nin "Makâlât" adlı eserindeki anlamlarıyla gerçekleştiğinde kolaylaşacağı sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Olumlu kavram ve yargılar: , ,ilim, (iman, utanma-haya, akıl)

Olumsuz kavram ve yargılar: , ,haset, (şüphe, açgözlülük, öfke)

Ana düşünce: (İman Rahmânî, şüphe ise şeytanidir.)

Ortaöğretim Türk Edebiyatı 10. sınıf ders kitabı (MEB, 2009)'nda, XV. Yüzyıldan XIX. Yüzyıl Ortalarına Kadar Osmanlı Edebiyatında Yer Alan Coşku ve Heyecanı Dile Getiren Metinler (Şiir) kısmında bulunan Halk Şiiri kapsamında

Dinî Tasavvufî Türk Şiiri konusu işlenmektedir. Bu konunun Ortaöğretim Türk Edebiyatı Dersi Öğretim Programı (MEB, 2005)'ndaki kazanımlarına bakıldığında “şiiirin yazıldığı dönemin zihniyetini açıklar; şairin fikrî ve edebî yönü hakkında çıkarımlarda bulunur; eserle şair arasındaki ilişkiyi belirler” şeklindeki ifadelere rastlanmıştır. Ancak bu kazanımlara tasavvufî temel kavramların eserlerden yararlanılarak algılanmasının faydasına ilişkin maddeler de ilave edilmelidir.

Türk Edebiyatı ders kitabı (MEB, 2009)'nda Dinî-Tasavvufî Türk Şiiri başlığının yer aldığı bölümde Methiye'den başka türlerin ve birden fazla şahsiyetin bulunması gerekmektedir. Çünkü bölüme verilen başlık çok geniş bir alanı temsil etmektedir. Seyyid Nesimî'ye ait olan “Methiye”de, öğrencinin “mutasavvıf, pîr, taht makamı, Hak nefesi, Bektaşî, tarikat, adap, erkân, nutuk” kavramlarını algılaması beklenmektedir. Sözcüklerin sadece tanım cümleleriyle açıklanmasının anlaşılabilirliği zorlaştırdığını gösteren bir örnek şöyledir. Bir soru içinde “mutasavvıf” sözcüğünün tanımı şu şekilde verilmiştir. Mutasavvıf, “tasavvuf inançlarını benimseyerek kendini Allah'a adanmış kimse” (MEB, 2009: 167). Seyyid Nesimî'nin “Methiye”sine ilişkin hazırlanmış olan diğer bir soru da ders kitabında yer alan “Methiye”den alınmış olan “pîr, taht makamı, Hak nefesi” sözcüklerinin öğretimi üzerine hazırlanmıştır. Bu sözcüklerin metindeki kullanılış şekillerini ve işlevlerini belirleyerek bu sözcüklerden hareketle şiiirin gelenekle ilişkisini tespit edebilmek (MEB, 2009: 169) hususu üzerinde durulmuştur. Sorularda kazandırılmak istenen sözcüklerin sayısının öğretim boyutu değerlendirildiğinde yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Tasavvuf bünyesinde yer alan diğer kavramlardan da yararlanılmalıdır.

Methiye ve genel olarak tarikat sözcükleriyle ilgili olan bir diğer soru da kavramların sözlük anlamları bağlamında değerlendirilmiştir. Kavramların sözlük anlamlarıyla öğretimi, anlamlarının algılanması hususunu zorlaştıracaktır. Bu soruyla noktalı yerlere uygun sözcükler yazılarak (MEB, 2009: 171) kavram öğretimi hedeflenmiştir. Parantez içindeki kavramlar, sorularda öğrenciye verilmemiş ve öğretilen konulardan hareketle öğrenci tarafından algılanması istenmiştir.

Medhiyeler... ..tekkelerinde okunan şiiirlerdir. (Bektaşî)

Pirlerin ve tarikat önderlerinin tarikata yeni girenlere... .. , öğretmek amacıyla söyledikleri şiiirlere... ..denir. (tarikat adap ve erkânını, nutuk)

Bu çalışmada, ortaöğretim dini-tasavvufî Türk edebiyatı kapsamında tasavvufun zeminini oluşturan Alevilik ve Bektaşilik kavramları ele alınmıştır. Bu kavramlar, ders kitabındaki metinlerden ve bilgilerden hareketle öğrencinin ulaşması beklenen kavramlardır. Ders kitabında yer alan bu kavramların öğretiminde, Hacı Bektaş Velî'nin eserlerinin kaynak olarak alınması hedeflere ulaşılmasını ve kavramların algılanmasını kolaylaştıracaktır.

Örneğin; Türk Edebiyatı ders kitabında “mürit” ve “derviş” sözcüklerinin anlamını öğrenciye öğretmek amacıyla “Tekke öğrencisineya da denir” (MEB, 2009: 83) şeklinde bir tanım cümlesi söz konusudur. Hacı Bektaş Velî eserlerinde dervişin Allah’ı üç şekilde andığını belirtmiştir. Birincisi dil, ikincisi kalp, üçüncüsü sır ile anmak. Derviş sözlerinde ve davranışlarında doğru olmalıdır ve vücudunu Tanrı ile bütünleştirmelidir. Derviş, Allah’ın adını anmayı dilinden düşürmemelidir ve gönlünde Allah’ın adını anmaktan başka bir şeye yer vermemelidir. Dervişin nefsinin arındırabilmesi için dünyayı anmayı kalbinden çıkarmalı ve daima Allah’ı gözlemlemelidir. Derviş, gönlünü tevhit suyu ile beslemelidir. Derviş kendi sıfatlarından arınmalıdır ve hayatında kendi kişiliğinde Allah’ın görüntülerini gözlemleyebilmek için benliğini kökünden yok etmelidir. Derviş, sabah akşam tüm organlarını Allah’ın adını anmakla öyle meşgul etmeli ki her tüyü dil kesilmeli; gönlünü Hakk’la kuşatmak ve ruhunu Hakk’ın varlıklar üzerindeki yansımaları görebilecek hâle getirmelidir (Hacı Bektaş Velî’den akt: Aytaş, 2010: 341-355). Derviş, Allah’ın emrine razı olmalıdır. Kendisini Allah’ın rızasına, isteğine ve iradesine teslim etmelidir. Allah’tan gelen her şeyi gönülden kabul etmelidir (Hacı Bektaş Velî’den akt: Aytaş, 2010: 363). Şehvet ve zevkleri terk etsin, Allah’ı anma (zikr) ve manevi bilgi (marifet) zevkini kazanabilsin (Hacı Bektaş Velî’den akt: Aytaş, 2010: 381). Dervişlik, ezeli ve ebedî bir mutluluktur ve sonsuz bir sıhhattir (Hacı Bektaş Velî’den akt: Özkan ve Bankır, 2010: 625). Ayrıca Hacı Bektaş Velî’nin eserlerinde “mürit”, 1. Mürüd-i mutlak: Her ne durumda olursa olsun şeyhine, niçin, sorusunu sormaz ve delil istemez. 2. Mürüd-i mecaz: Zahirde mürşit ne derse onları yapar, bâtında ise kendi nefsinin istediklerini yapar. 3. Mürüd-i mürted: Mürşidinin değişik bir hâlini görünce derhâl ondan yüz çevirir (Hacı Bektaş Velî’den akt: Özkan ve Bankır, 2010: 543-545) ifadeleriyle “derviş” ve “mürit” kavramları kalıcı bir anlam kazanmaktadır.

Türk Edebiyatı ders kitabında tespit ettiğimiz diğer bir örnek ise “Fenâfillah: Nefsin arzularından geçip varlığını Allah için görmektir. Kul bu makamlarda kendinden ve sıfatlarından fânî olarak Hakk’ın sıfatlarıyla beka bulur (MEB, 2009: 82)” açıklama cümlesidir. Hacı Bektaş Velî’nin eserlerinde yer alan ifadelerde “fena”, kendi sıfatlarından kurtulmaktır. Kişi, gönlünde Allah’tan başka bir şeyi görmemeli ve bilmemelidir. Fena, özünden çıkmaktır. Vücutta Allah’tan başka öznenin bulunmamasıdır (Hacı Bektaş Velî’den akt: Aytaş, 2010: 359-363). Yok olma, yokluk. Talip, Allah’ın yardım ve desteğiyle fena makamına erişince zatına hiçbir şey saklı kalmaz. İnsanın maddi varlığından uzaklaşarak Allah’a ulaşması ve nefsinden ayrılarak kendini yok ettiği Allah ile var olmasıdır (Hacı Bektaş Velî’den akt: Aytaş, 2010: 367). Fena, Allah’tan başkasından kopmaktır (Hacı Bektaş Velî’den akt: Aytaş, 2010: 391) açıklamaları neticesinde “fena” kavramı anlaşılır bir hâle bürünmektedir.

Türk Edebiyatı ders kitaplarında yer alan bu kavramların Hacı Bektaş Velî'nin eserlerinden hareketle öğretilmesi sonucunda anlam katmanlarının öğrenci tarafından doğru bir şekilde idrak edilmesi söz konusu olacaktır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, Alevilik ve Bektaşilik ile ilgili kavramların günümüze aktarılmasında, Hacı Bektaş Velî'nin eserleri temel alınarak oluşturulan Alevilik ve Bektaşilik kavramlarının Türkçe Sözlük, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü ve Türk Edebiyatı ders kitabındaki karşılıkları verilmiştir.

Hacı Bektaş Velî, Türk tasavvuf edebiyatının önde gelen isimlerinden biri olması hasebiyle onun düşünce dünyasını, tasavvuf anlayışını tespit etmek hem tasavvuf anlayışını öğrenmek hem de bu anlayışa bağlı kavramlar dünyasını belirlemek açısından son derece önemlidir. Hacı Bektaş Velî'nin eserlerinde yer alan kavramlar, derin anlamlar ve benzetmeler içermektedir. Hacı Bektaş Velî, eserlerinde Alevilik ve Bektaşilik kavramlarını açıklarken ayetlere, hadislere ve İslam büyüklerinin sözlerine yer vermiştir. Bu önemli dayanaklar vasıtasıyla da tasavvufi kavramlar farklı anlam katmanlarına sahip olmaktadır.

Tasavvuf bilgisinin derin anlamlar ihtiva etmesi sebebiyle eğitim aşamalarında tasavvufun öğretiminde zorluklar yaşanmaktadır. Ortaöğretimde dinî-tasavvufî Türk edebiyatı öğretimi, tasavvufu hayatının ışığı hâline getirmiş şahsiyetler vasıtasıyla gerçekleştirilebilir. Bu şahsiyetlerin önemli temsilcilerinden biri olan Hacı Bektaş Velî'nin eserlerinde yer alan Alevilik ve Bektaşilik ile ilgili kavramların tespiti son derece kıymetlidir. Hacı Bektaş Velî'nin eserleri esas alınarak tasavvuf bilgisinin sözcük hazinesi yoluyla öğretimi gerçekleştirilmelidir. Böylece tasavvuf bilgisini ihtiva eden Alevilik ve Bektaşilik kavramları, Hacı Bektaş Velî'nin düşünce sisteminde yazılan eserler ve düşünce dünyasından esinlenen değişik metinler vasıtasıyla bütün katmanlarıyla idrak edilecektir.

Özellikle belli kavramların anlaşılması ve bunlara yüklenen anlamların metinden hareketle somutlaştırılmaması veya sözlük karşılığı ile yetinilmesi hem sözcük edinimini hem de o kavramların yeterince anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bu yüzden metinlerde yer alan kavramların kullanım gerekçelerinin yeterince anlaşılması ve metin içerisindeki bağlamda değerlendirilmesi hâlinde istenen sonuca ulaşılacaktır.

Alevilik ve Bektaşilik anlayışının sözcük hazinesi ve bu sözcüklerin görünenin ötesinde yükledikleri derin anlamları, tasavvuf ehli şahsiyetler tarafından kaleme alınmış eserlerde tespit edilmelidir. Dinî-tasavvufî eserlerden taranan sözcükler ve taşıdıkları anlamlar, ortaöğretim safhasında dinî-tasavvufî Türk edebiyatı öğretimi

hususunda büyük önem taşımaktadır. Dinî-tasavvufî Türk edebiyatı öğretiminin temel taşı, tasavvuf bilgisine vakıf olmaktır. Tasavvufî sözcüklerin zeminini oluşturan Alevilik ve Bektaşilik kavramlarının eserler vasıtasıyla öğretimi gerçekleştirilirse ortaöğretim düzeyinde öğrencilerin bu derin konudaki sözcük bilgisi daha anlamlı olacak ve kalıcı bir hâle gelecektir. Bu yolla tasavvufun düşünce yapısı da tam manasıyla idrak edilecektir.

Kaynakça

- CEBECİOĞLU, Ethem. (1997). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Rehber Yayınları.
- DEVELLİOĞLU, Ferit. (1999). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- ERAYDIN, Selçuk. (1997). *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- GÜZEL, Abdurrahman. (1998). *Hacı Bektaş Velî Hayatı, Eserleri ve Fikirleri*. Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Vakfı Yayınları.
- HACI BEKTAŞ VELÎ. (2010). “Hacı Bektaş Velî Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye”. hzl. Gıyasettin Aytaş, Hacı Bektaş Velî Külliyyatı. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Yayınları.
- HACI BEKTAŞ VELÎ. (2010). “Hacı Bektaş Velî Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye”. hzl. Ömer Özkan ve Malik Bankır, Hacı Bektaş Velî Külliyyatı. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Yayınları.
- MEB. (2005). *Ortaöğretim Türk Edebiyatı Dersi 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar Öğretim Programı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- MEB. (2009). *Ortaöğretim Türk Edebiyatı 10. Sınıf Ders Kitabı*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- TDK. (2009). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ULUDAĞ, Süleyman. (2001). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- YILMAZ, H. Kamil. (2000). *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat.